

INTERNATIONAL FEDERATION OF LIBRARY ASSOCIATIONS AND
INSTITUTIONS

MEĐUNARODNI SAVEZ KNJIŽNIČARSKIH DRUŠTAVA I USTANOVA

Smjernice za audiovizualnu i multimedijsku građu u knjižnicama i drugim ustanovama

Bruce Royan, Monika Cremer i drugi za IFLA-inu Sekciju za audiovizualnu i
multimedijsku građu

Zagreb
Hrvatsko knjižničarsko društvo
2005.

Naslov izvornika
Guidelines for Audiovisual and Multimedia materials
in libraries and other institutions
Bruce Royan, Monika Cremer et al for the IFLA Audiovisual
and Multimedia Section
The Hague : IFLA Headquarters, 2004.

Autorizirani prijevod
International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA)
The Hague, Netherlands

S engleskog prevela
Irena Kranjec

Stručna redakcija prijevoda
Sanja Vukasović-Rogač

Lektorica
Anka Ivanjek

ISBN 953-6001-29-2

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica – Zagreb

UDK 026.06(035)

ROYAN, Bruce

Smjernice za audiovizualnu i multimedijску građu u knjižnicama i drugim ustanovama / Bruce Royan, Monika Cremer i drugi za IFLA-inu Sekciju za audiovizualnu i multimedijalnu građu ; [s engleskog prevela Irena Kranjec]. – Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2005. – (Povremena izdanja Hrvatskoga knjižničarskog društva, ISSN 1334-7667. Novi niz ; knj. 12)

Prijevod djela: Guidelines for audiovisual and multimedia materials in libraries and other institutions. – Na vrhu nasl. str.: International Federation of Library Associations and Institutions.

ISBN 953-6001-29-2

1. Cremer, Monika 2. International Federation of Library Associations and Institutions. Audiovisual and Multimedia Section

I. Audiovizualna građa -- Knjižnične zbirke

II. Multimedijсka građa -- Knjižnične zbirke

III. Knjižnične zbirke -- Audiovizualna građa

IV. Knjižnične zbirke -- Multimedijсka građa

450321181

SADRŽAJ

1.	Uvod	7
2.	Opće odredbe	8
3.	Opseg smjernica	9
4.	Organizacija i upravljanje	10
	– Osoblje	10
	– Obrazovanje i usavršavanje	10
	– Proračun	11
5.	Nabava i obvezan primjerak	11
6.	Autorsko pravo i licenciranje	12
7.	Katalogizacija i bibliografski pristup	13
8.	Arhiviranje i pohranjivanje	14
9.	Digitalizacija i zaštita	16
10.	Internet	17
11.	Usluge za korisnike	18
12.	Suradnja	12
13.	Izvori	20
14.	Indikativan popis audiovizualnih nosača	20

1. Uvod

Ovaj skup smjernica za audiovizualnu i multimedijску građu u knjižnicama svih vrsta i drugim srodnim ustanovama rezultat je višegodišnjih savjetovanja i zajedničkog rada.

U UNESCO-ovu Manifestu za narodne knjižnice još je 1972. istaknuta potreba za audiovizualnom građom u narodnim knjižnicama, kako na odjelima za odrasle tako i na odjelima za djecu. Sljedeće godine u sklopu IFLA-e osnovan je Okrugli stol o audiovizualnoj građi koji se bavi svom “neknjižnom građom”, ili, prema jednoj drugoj definiciji – dokumentima za čije je korištenje potrebna oprema.

Godine 1982. Okrugli stol je dobio zadatak da razmotri standarde za audiovizualnu građu i opremu u narodnim knjižnicama. Tako je nastalo prvo izdanje IFLA-inih Smjernica. Drugo, prerađeno, izdanje bilo je planirano za 1987. godinu, ali nikada nije objavljeno.

Uspjeh većine novih usluga u knjižnicama, kao što su multimedijски dokumenti (CD-I-i i CD-ROM-ovi) i online multimedija, predstavlja evoluciju audiovizualnih dokumenata budući da oni sadrže nekoliko različitih, elektronički organiziranih audiovizualnih medija. Stoga je 1996. godine Okrugli stol promijenio ime u Okrugli stol o audiovizualnoj i multimedijскоj građi (AVM). Iz Okruglog stola o AVM građi nastala je 1999. Sekcija za audiovizualnu i multimedijску građu.

Tehnička revolucija u knjižnicama potaknula je ne samo promjenu imena organizacije, nego i reviziju IFLA-inih Smjernica. Stoga je 1997. godine Okrugli stol o AVM građi predložio malen projekt izmjene starih tekstova i dodatnih materijala za Smjernice za audiovizualne i multimedijске usluge u narodnim knjižnicama. Zaključak jednogodišnjeg projekta bio je da je sastavljanje novih smjernica previše zahtjevno za jednu osobu;¹ no, postavljen je okvir za budući rad. Odbor za koordinaciju IFLA-ina odjela VI odobrio je budući projekt, povjeren timu koji su činili članovi² nove AVM sekcije, sa zadatkom da prirede smjernice za audiovizualnu i multimedijску građu u svim vrstama knjižnica i drugih ustanova.

Kako se pokazalo da informacijske i komunikacijske tehnologije brišu tradicionalne razlike između narodnih, visokoškolskih, nacionalnih i specijalnih knjižnica u pogledu rukovanja i pristupa različitim vrstama medija, projekt se s narodnih knjižnica proširio i na druge vrste knjižnica. Na rad tima ipak su utjecale rasprave vođene na IFLA-inoj konferenciji održanoj 2000. godine o nacrtu prerađenih IFLA-inih Smjernica za narodne knjižnice, točnije dijelovi koji su se odnosili na audiovizualnu građu i multimediju: “da bi se premostio jaz između informacijski bogatih i informacijski siromašnih, treba osigurati i neophodnu opremu, odnosno informacijsku tehnologiju, čitače mikrofilmova, magnetofone, projektore i opremu za osobe s oštećenjem vida”.

¹ Bibbi Andersson (Švedska)

² Monika Cremer (Njemačka), Pierre-Yves Duchemin (Francuska), Joelle Garcia (Francuska), Marty Kesselmann (SAD)

Prvi nacrt sadašnjih Smjernica predstavljen je na radionici u sklopu IFLA-ine konferencije održane 2001. u Bostonu, poslije koje je tim primio mnogo prijedloga za poboljšanje. Radni sastanak planiran za 2002. u Glasgowu, morao se odgoditi zbog preopširnog programa IFLA-ine konferencije. Stoga je nacrt objavljen online na IFLANET-u, a podijeljen je i mnogim IFLA-inim članovima i drugim stručnjacima radi komentara.

Drugi nacrt Smjernica, sastavljen na osnovi pristiglih komentara, objavljen je u Biltenu AVMS-a (AVMS Newsletter) u srpnju 2003. godine. Sadašnju verziju, temeljenu na tom nacrtu, sastavila je grupa³ zadužena za sastavljanje izvješća s radionice održane u Berlinu 7. kolovoza 2003. godine, u sklopu IFLA-ine konferencije.

2. Opće odredbe

Sve veća količina informacija – od onih koje se odnose na teme obrazovanja i slobodnog vremena do informacijskih potreba – proizvodi se u različitim audiovizualnim i elektroničkim formatima. Pristup toj vrsti građe treba biti otvoren i slobodan kao i pristup tiskanoj građi.

Audiovizualni mediji dio su našeg kulturnog naslijeđa i sadrže golemu količinu informacija koje treba sačuvati za buduću uporabu. Raznolikost medija u društvu treba se odražavati u uslugama što ih knjižnice nude svojim korisnicima.

Knjižničari, kao oni koji pružaju informacije, trebaju voditi računa o tome da osiguraju informacije u formatima koji najbolje odgovaraju raznolikim potrebama različitih vrsta korisnika i koji se moraju jasno razlikovati. Knjižnica postoji radi svoje zajednice i u skladu s tim moraju se zadovoljiti potrebe svih članova zajednice – starih i mladih, zdravih i bolesnih, sposobnih i onih s određenim poteškoćama.

Audiovizualna građa može privući sve one koji se ne mogu ili ne žele služiti tiskanom građom, odnosno one koji ne žele čitati, ili pak one koji imaju poteškoće s vidom.

U zemljama u razvoju osiguravanje audiovizualne građe i opreme za njezinu upotrebu može biti i važnije od tiskane građe, jer je razina pismenosti takva da osnovu komunikacije čine usmeni i vizualni izričaji.

Potreba za slikama, filmovima i zvukom na tradicionalnijim ne-elektroničkim audiovizualnim nosačima još uvijek postoji usporedno sa sve većim mogućnostima koje pruža internet. Multimedija i informacije kojima se pristupa putem računala pridonijeli su velikom porastu audiovizualne građe u knjižnicama. Gotovo je svaki korisnik knjižnice ili posjetitelj potencijalan korisnik audiovizualne i multimedijske, kao i tiskane građe.

³ Bruce Royan (Velika Britanija), Monika Cremer (Njemačka), Livia Borghetti (Italija), Kirsten Rydland (Norveška), James Turner (Kanada), Gregory Miura (Francuska)

Korisnicima treba osigurati besplatan pristup internetu. Knjižnica je informacijski navigator za ljude koji traže pristup novim medijima, osiguravajući im pouzdane informacije.

Audiovizualnu građu ne smije se smatrati dodatnom luksuznom građom, nego nužnom komponentom jedinstvene knjižnične usluge.

Budući da se bave raznolikom građom, uključujući tiskanu, audiovizualnu, elektroničku (uključujući internet) i multimedijску, knjižnice se nalaze u hibridnoj situaciji. Knjižničari moraju biti svjesni mogućnosti audiovizualnih i multimedijских formata kao izvora građe i uključiti ih u svoje zbirke. Opseg audiovizualne i multimedijске građe koju knjižnica nabavlja mora, kao i u slučaju tiskane građe, ovisiti o potrebama njenih korisnika, opsegu njenih aktivnosti i specifičnim zadaćama, na primjer u području formalnog obrazovanja, kada je odgovorna za pružanje knjižničnih usluga školama.

3. Opseg smjernica

U ovome će se radu audiovizualna građa i multimedija koristiti u kontekstu zbirki svih vrsta knjižničnih i informacijskih usluga koje se odnose na zvuk, slike i multimediju⁴. Raspraviti će se sva pitanja koja se odnose na zvuk, pokretne i nepokretne slike, te multimedijске dokumente i usluge (kao što su dječje knjižnice i centri za učenje jezika), izgradnju zbirke, katalogizaciju, zaštitu i pristup, uključujući internet.

Definicije

Audiovizualan

Odnosi se na sliku i/ili zvuk.

Audiovizualna građa

Svaka snimka zvuka i/ili pokretne i/ili nepokretne slike.

Multimedija

Sadrži dva ili više audiovizualnih izričaja, npr. zvuk i sliku, tekst i animiranu grafiku.

Interaktivna multimedija

Multimedija kod koje korisnik kontrolira slijed i/ili način njezina prezentiranja.

Nosači

Zvuk, pokretne ili nepokretne slike te multimedija mogu biti u analognom ili digitalnom obliku na različitim nosačima. U 14. poglavlju ovih Smjernica nabrojani su neki nosači.

⁴ Mikroforme nisu uključene u ove Smjernice.

4. Organizacija i upravljanje

Osoblje

Upravljanje audiovizualnim i multimedijским izvorima zahtijeva specijalizirana znanja i opremu.

Svi knjižničari morali bi biti svjesni mogućnosti audiovizualne građe i multimedija, a pružanje usluga vezanih uz tu vrstu građe i opreme za njezino korištenje smatrati sastavnim dijelom knjižnične usluge. Odgovornosti i zadaci vezani uz audiovizualne i multimedijске izvore trebaju biti jasno određeni u organizaciji knjižnice.

U velikim knjižnicama sigurno postoji potreba za knjižničarima koji su posebno educirani za pružanje usluga korisnicima na posebnim odjelima za audiovizualnu i multimedijску građu. Čak bi i u manjim ustanovama trebao postojati zaposlenik (ili zaposlenici) odgovoran upravo za koordinaciju i pružanje savjeta o uslugama vezanim uz audiovizualnu i multimedijскую građu. Gdje god je moguće, treba im pomagati i tehničko osoblje (zaposlenici ustanove ili vanjski suradnici). Knjižnično osoblje treba imati i određena tehnička znanja, ovisno o programima u pojedinoj knjižnici. Valja poznavati tržište i proizvode vezane uz različite medije, a moguće je i korisno i umrežavanje s drugim knjižnicama koje imaju različite medije.

Poželjno je da u svakoj zemlji jedna ustanova preuzme vodeću ulogu u postavljanju standarda najbolje prakse u pružanju usluga vezanih uz audiovizualnu i multimedijскую građu.

Obrazovanje i usavršavanje

Studiji knjižničarstva i informacijskih znanosti trebaju svoje studente upoznati s mogućnostima audiovizualne i multimedijске građe u knjižnicama. Trebalo bi osigurati izborne kolegije koji će pružati detaljniji uvid za sve one koji se žele dalje specijalizirati.

Pri izradi nastavnih programa treba imati u vidu iskustvo knjižničara i drugih stručnjaka koji već rade s tom vrstom građe. Potreba za usavršavanjem na tome području sastoji se od tri komplementarne i nerazdvojne dimenzije: intelektualne, pravne i tehničke.

Svega nekoliko zemalja ima programe usavršavanja za knjižničare koji žele raditi s audiovizualnom i multimedijском građom. Na primjer, australsko Sveučilište New South Wales, Studij informacijskih sustava, tehnologije i upravljanja, pruža obrazovanje u području upravljanja audiovizualnom građom (Audiovisual Management). U SAD-u, Kalifornijsko sveučilište u Los Angelesu nudi poslijediplomski studij za stjecanje magisterija iz arhiviranja pokretnih slika (Masters in Moving Image Archive Studies). U pojedinim zemljama postoji obrazovanje za glazbenog knjižničara i programi za knjižničare iz područja umjetnosti. Naravno, glavnina knjižničarskog obrazovanja odnosi se na informacijske tehnologije, no ono je više usmjereno na rad s računalima nego na rad s tradicionalnijom audiovizualnom građom.

Kao što je važno da knjižničar koji radi s knjigama poznaje literaturu, tako knjižničar koji radi s audiovizualnom građom mora poznavati film, umjetnost, glazbu i sl.

Budući da se tehnika i proizvodi brzo razvijaju i mijenjaju, stalno stručno usavršavanje posebno je važno za stručnjake za medije. Stoga oni moraju biti uključeni u programe stručnih društava, studija knjižničarstva i informacijskih znanosti te drugih srodnih ustanova. Takvi se programi mogu organizirati na međunarodnoj, nacionalnoj, regionalnoj ili lokalnoj razini.

Proračun

Potrebno je načiniti proračun za razvoj zbirke, opremu, redovito održavanje, pohranu, popravke ili zamjenu hardvera. Iznos se može odrediti kao postotak knjižničnog proračuna za zbirku i opremu, ovisno o veličini zbirki.

S obzirom na brze promjene u području novih tehnologija, proračun treba razmatrati svake godine (amortizacija svakih pet godina predugo je razdoblje).

5. Nabava i obvezan primjerak

Svi knjižničari, bez obzira na zadatke u knjižnici, trebaju poznavati mogućnosti koje audiovizualni i multimedijски formati pružaju kao izvori građe, te razmotriti njihovo uključivanje u svoje zbirke.

Knjižnična politika izgradnje zbirke treba izrijekom uključivati izvore na različitim medijima. Potrebno je utvrditi zasebne prioritete i kriterije odabira za tu vrstu izvora, a oni se mogu razlikovati ovisno o mediju. Ti kriteriji mogu poslužiti kao osnova za razvoj zbirke.

Uobičajeni kanali nabave za tiskanu građu nisu uvijek pogodni za nabavu tih medija. Potrebno je stručno pravno znanje i poznavanje tržišta, jer se to tržište razlikuje od onoga za tiskanu građu. Potrebno je i stručno znanje za nabavu odgovarajuće opreme.

Distribucijska je mreža, regionalna, nacionalna ili međunarodna, raznolika i često slabo organizirana. Na tom području knjižnice trebaju surađivati u odabiru pouzdanih dobavljača za svaku pojedinu vrstu građe.

U mnogim je ustanovama dobra praksa izgradnja zbirke građe nastale u zajednici (uključujući filmove, videokasete, zvučne zapise usmene tradicije i glazbe). Građa se tako najbolje čuva i čini dostupnom, sve dok se vodi računa o autorskom pravu.

Jedan od načina izgradnje zbirke audiovizualne i multimedijске građe, a posebno one rijetke i starije, jest darivanje. Pri tome treba imati na umu da nejasnoće vezane uz intelektualno vlasništvo i druga pitanja o darivanju te vrste građe nisu tako jednostavna kao prihvaćanje donacija tiskane građe.

Zakoni o obveznom primjerku i njihovoj provedbi veoma se razlikuju u pojedinim zemljama – od nepostojanja zakona do potpune pokrivenosti svih vrsta građe, čak i online građe. Razlikuju se i ustanove zadužene za rukovanje obveznim primjerkom, među kojima su nacionalne i regionalne knjižnice, stručne agencije, arhivi audiovizualne i multimedijске građe, sveučilišne i specijalne knjižnice. Tamo gdje obvezni primjerak postoji, postoji i općenita potreba za poticanjem njegove primjene i koristi koje osigurava.

Prava na pristup i korištenje obveznih primjeraka trebala bi se ograničiti samo u slučaju pravnog zahtjeva.

6. Autorsko pravo i licenciranje

Na području intelektualnog vlasništva, postoje posebna pravna ograničenja u vezi sa zvučnim zapisima i pokretnim slikama. Uz prava autora i skladatelja, tu su i prava producenata i izvođača koja se posebno odnose na audiovizualne medije, a knjižničarska zajednica posebno je zainteresirana za pravo na javnu posudbu. Za svaki primjerak u zbirci pravni aspekti moraju biti jasno određeni.

Pitanja vezana uz licence vrlo su važna na tom području. Zbog ograničenja određenih u licenci, preporučuje se da se za svaki licenciran proizvod sastavi popis kojim se definiraju pravila korištenja i da se taj popis redovito ažurira.

Ustanove bi trebale pokušati uvjeriti izdavače da prihvate model sporazuma o licenciranju (Model License Agreement), kao što je onaj nastao pod pokroviteljstvom Vijeća za knjižnične i informacijske izvore i Saveza digitalnih knjižnica (Council on Library and the Information Resources and the Digital Library Foundation)⁵ kako bi se izbjegli dugi pregovori s različitim izdavačima.

Ponekad je prikladnije organizirati zasebnu, paralelnu zbirku građe za koju je dobivena licenca za intenzivnije korištenje, na primjer za posudbu ili javno prikazivanje. Za knjižnicu može biti zanimljiva i posudba zbirke na određeno razdoblje.

Autorska i izvođačka prava obično nisu pod nadzorom pojedine knjižnice. Knjižnica se mora oslanjati na nacionalno i međunarodno pravo i organizacije kao što su IFLA, IASA i EBLIDA, neprestano prateći što se događa na tom području. Ustanove se za savjet prije svega trebaju obratiti svojim knjižničarskim društvima.

⁵ <http://www.library.yale.edu/~llicense/modlic.shtml>

7. Katalogizacija i bibliografski pristup

Audiovizualna i multimedijaska građa treba biti sastavni dio nacionalnih bibliografija.

Audiovizualna i multimedijaska građa zbog svojih karakteristika zahtijeva posebna pravila za katalogizaciju. Organizacije kao što su IFLA, FIAF, IASA i druge uložile su velike napore u postavljanje pravila za katalogizaciju obiju vrsta građe. Kataložna i bibliografska praksa svake knjižnice treba se oslanjati na zajedničke i priznate standarde, a u složenom radu na indeksiranju te građe treba koristiti zajednička pravila predmetnog označivanja.

Općenito, tu građu treba uključiti u opći katalog knjižnice kako bi se korisnicima pružilo što više informacija. Unatoč tome, treba razmotriti i dodatne, zasebne pristupnice za audiovizualnu i multimedijasku građu, a kataložne jedinice moraju sadržavati i tehničke podatke i podatke o pravnim aspektima korištenja. Ponekad se, uz pomoć zasebnog AVM kataloga, korisnicima može olakšati pristup.

Kataložna pravila:

Kao pomoć može poslužiti sljedeći popis međunarodnih i nekih nacionalnih kataložnih pravila:

Anglo-American Cataloguing Rules. Prepared under the direction of the Joint Steering Committee for Revision of AACR, a committee of the American Library Association... [et al]. 2nd ed., 2002 revision. Ottawa: Canadian Library Association, 2002. (uvez sa slobodnim listovima) (Co-published by the Chartered Institute of Library and Information Professionals and the American Library Association)

Association Française de Normalisation. *Normes de catalogage. Domaine 164 : Documentation*
http://planete.afnor.fr/v3/espace_normalisation/programmesnormalisation/22-164.htm

Association for Recorded Sound Collection. Associated Audio Archives. *Rules for Archival Cataloging of Sound Recording*. Rev. [US]: ARSC, 1995. x, 60 str.

Deutsches Bibliotheksinstitut. *Regeln für die alphabetische Katalogisierung von Nichtbuchmaterialien [RAK-AV]*. Berlin : DBI, 1996.

Die Deutsche Bibliothek: RAK-NBM-Präzisierungen. Frankfurt/M, 2001.
ftp://ftp.ddb.de/pub/rak-nbm/NBM_Präzisierungen.pdf

Die Deutsche Bibliothek. Arbeitsstelle für Standardisierung: Empfehlungen für "Continuing integrating resources". Frankfurt/M, 2002.
ftp://ftp.ddb.de/pub/rak-nbm/Empfehlungen_CIR.pdf

Rules for Bibliographic Description [Russian Cataloguing Rules, RCR]. Moscow, 1986.

Dirección General del Libro, Archivos y Bibliotecas. *REGLAS de Catalogación*, 1a ed., 2.a reimpresión con correcciones. Madrid : 1988.

Fédération International des Archives du Film (FIAF). *The FIAF Cataloguing Rules for Film Archives*. Compiled and edited by Harriet W. Harrison for the FIAF Cataloguing Commission. München: K. G. Saur, 1991 xvi, 239 str.

American Library Association. *Guidelines for Bibliographic Description of Interactive Multimedia*. The Interactive Multimedia Guidelines Review Task Force, Laura Jizba... [et al] Chicago: American Library Association, 1994. xi, 43 str.

International Association of Sound and Audiovisual Archives. *The IASA cataloguing rules : a manual for description of sound recordings and related audiovisual media*. IASA, 1998.

<http://www.iasa-web.org/icat/>

International Federation of Library Associations and Institutions. *ISBD (NBM): International Standard Bibliographic Description for Non-Book Materials*. Recommended by the ISBD Review Committee, approved by the Standing Committee of the IFLA Section on Cataloguing. Revised ed. London: IFLA, 1987. vii, 74 str.

International Federation of Library Associations and Institutions. *ISBD(ER): International Standard Bibliographic Description for Electronic Resources*. Recommended by the ISBD(CF) Review Group. Revised from the ISBD(CF) International Standard Bibliographic Description for Computer Files. München: K. G. Saur, 1997. x, 109 str.

Functional Requirements of Bibliographic Records. Final report. München : K. G. Saur, 1998. (UBCIM Publications – N.S. Vol.19)
www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.pdf

International Standards Organisation. 15706, *Information and documentation – International Standard Audiovisual Number (ISAN)*. Geneva: ISO, 2002. v, 12 str.

8. Arhiviranje i pohranjivanje

S obzirom na to da u ovom području različite vrste knjižnica imaju različite obveze (od nacionalnih knjižnica koje pohranjuju građu za budućnost do manjih knjižnica, koje su odgovorne za korisničke usluge), o pristupu arhiviranju i pohranjivanju te vrste građe može se govoriti samo općenito.

Kako bi sačuvala informacije koje posjeduje, knjižnica mora osigurati fizički i kemijski integritet originalnih dokumenata kako bi se osiguralo da se, u slučaju

presnimavanja, digitalizacije ili prijenosa, mogu dobiti signali iste ili bolje kvalitete te standard integriteta kao kada su bili snimljeni.

Uvjeti pohranjivanja za audiovizualne i multimedijske nosače zahtijevaju posebnu pozornost. Prljavština, prašina, zagađen zrak, previsoke ili preniske temperature, kao i velike promjene u temperaturi i vlažnosti zraka, mogu uzrokovati oštećenja. Rok trajanja CD-a i vrpce izravno ovisi o temperaturi i vlažnosti okoline u kojoj su pohranjeni. Nosači trebaju biti pohranjeni odvojeno, u skladu s njihovim kemijskim sastavom (tj. magnetne vrpce, gramofonske ploče 78 o/min, acetatne vrpce, optičke ploče), kako bi se osigurala odgovarajuća temperatura i vlažnost, ali i da se omogući gašenje u slučaju požara. Nadalje, magnetne medije – kao što su video i audiovrpce – treba držati dalje od magnetnih polja.

Spremnice za pohranu razlikuju se veličinom i oblikom ovisno o vrsti nosača, što utječe na organizaciju spremišta i stupanj integriranosti koji se može postići sa spremištem tiskanih dokumenata. To također utječe na odluku hoće li se građa pohraniti na otvorenim ili zatvorenim policama.

U svrhu zaštite, označivanje na fizičkim nosačima ne smije utjecati na cjelovitost izvora. Na primjer, označivanje CD-a ili DVD-a korištenjem tradicionalne tinte ili naljepnica treba izbjegavati. Postoje dva rješenja, iako ni jedno još nije potvrđeno kao potpuno pouzdano: posebna tinta koja se brzo suši ili laserski graver, koji se koristi na središnjoj praznoj površini diska.

Stupanj propadanja originalnog nosača treba redovito ispitivati kako bi se spriječio trajni gubitak. Provjeravanje diskova uglavnom je vizualno, kako bi se utvrdila eventualna oštećenja, vlažnost, pohabanost i sl. Za vrpce je neophodno provjeravati signal kako bi se uočila demagnetizacija, praznine, iskrivljenosti zvuka i sl. Za optičke diskove ne mogu se dobiti valjane informacije o eventualnim gubicima pomoću čitača jer oni u određenoj mjeri provode sigurnosne operacije kojima se ispravljaju nedostaci u reproduciranju. Stoga se provjera treba raditi pomoću analizatora.

Politika pohranjivanja AVM nosača treba obuhvaćati i buduće potrebe za radnom opremom neophodnom za pristup informacijama na nosaču.

Svaka knjižnica može dobiti savjet od audiovizualnih arhiva ili od, na primjer, IASA-e. IFLA surađuje s drugim nevladinim ustanovama kao što su IASA, FIAT, FIAF, ICA i UNESCO u Vijeću za koordinaciju udruženja audiovizualnih arhiva (Coordinating Council of Audiovisual Archives Associations – CCAAA). U CCAAA, IFLA-u zastupa Sekcija za audiovizualnu građu i multimediju, kao i IFLA-ino Predsjedništvo.

Suradnja između knjižnica u ovom vrlo složenom području očito je potrebna i treba se poticati. Od nacionalnih se strategija zahtijeva da preuzmu vodstvo u rješavanju tih problema.

9. Digitalizacija i zaštita

Knjižnice koje žele zaštititi audiovizualnu i multimedijску građu trebaju se upoznati sa standardima koji se razvijaju i ugledati se na ustanove koje su na tom području uspješne i iskusne.

Zaštita dugoročnog pristupa informacijama na jedinstvenim analognim nosačima često podrazumijeva kopiranje tih informacija na jednak ili sličan medij. Pri tome je potrebno potpuno zadovoljiti zahtjeve intelektualnog vlasništva.

U današnje je vrijeme digitalizacija uobičajen način kopiranja takvih informacija. Kako bi se opravdali visoki troškovi digitalizacije, važno je jasno odrediti dodanu vrijednost koju korisnik time dobiva, npr. poboljšanu predmetnu obradu.

Postoje ustanove specijalizirane za digitalizaciju slikovnih i zvučnih dokumenata. Prije digitalizacije, potrebno je provjeriti je li dokument već negdje digitaliziran i je li knjižnica ili ustanova provjerila postoje li ograničenja vezana uz autorsko pravo. Takva su ispitivanja često vrlo složena i usporavaju proces, no ona su nužna. Uspostavljanjem suradnje na projektu digitalizacije, ustanova može smanjiti troškove i osigurati da svaki dokument bude digitaliziran samo jedanput.

Prijenos s analognog na digitalni format može biti složen i često nije moguć bez izvjesnog gubitka informacija. Te se tehnologije u budućnosti mogu unaprijediti, naročito u reprodukciji karakteristika originalnog nosača.

Arhivski prijenosi sa starog na nov format moraju se izvesti bez subjektivnih izmjena i poboljšanja. S druge strane, prihvatljivo je poboljšati pristup ili distribuciju kopija kako bi ih korisnici bolje čuli ili vidjeli. U oba slučaja, svi korišteni parametri i postupci moraju se dokumentirati. Metapodaci se moraju uvrstiti u dokument i sadržavati sve nužne tehničke informacije: kompresiju, veličinu datoteke, piksele, format i sl.

Za zaštitu digitaliziranih dokumenata, kao i dokumenata nastalih u digitalnom obliku, postoje standardi o hardveru, operativnim sustavima, fizičkim nosačima ili programima za određenu namjenu. Za osiguravanje dugotrajnog pristupa ustanovljeno je nekoliko rješenja:

“Konverzija” je prijenos dokumenta u analognom obliku u digitalan oblik, na primjer, stvaranje datoteke digitalnog teksta s papirnatoг dokumenta upotrebom skenera kako bi se najprije kreirala slika stranice, a potom, korištenjem softvera za optičko prepoznavanje znakova (OCR), digitalna datoteka.

“Osvježivanje” je kopiranje dokumenta na nosač slične vrste kako bi se spriječilo uništavanje dokumenta zbog propadanja originalnog nosača na kojem je pohranjen. Pri tome dokument koji se kopira može biti analogan ili digitalan.

“Migracija” produžuje vrijeme korištenja digitalne datoteke spremanjem u noviju verziju softvera korištenog za njegovo kreiranje, ili korištenjem drugog softverskog programa novijeg datuma ili prilagođenijeg otvorenim standardima.

“Emulacija” je kreiranje softvera koji može simulirati raniju verziju hardvera i softvera kako bi se omogućilo korištenje datoteke digitalnog dokumenta pohranjenog u starijem formatu oponašajući način na koji je starije računalo i softver obradio tu datoteku.

IFLA je izdala opsežan skup Smjernica za projekte digitalizacije.⁶

10. Internet

Putem interneta dostupno je sve više zbirke različitih medija, koje trebaju biti potpuno i brzo dostupne korisnicima u knjižnici. To mogu biti besplatni ili kupljeni dokumenti. Neke elektroničke publikacije ne nabavljaju se na fizičkim nosačima, nego se trebaju kopirati u knjižnični sustav za pristup te pohraniti na tvrde diskove, vrpce ili druge sustave za pohranjivanje podataka. Pri tome izdavač ili knjižnica koja posjeduje aplikaciju za njihovo prikupljanje automatski prenosi podatke.

Svaki dokument, od trenutka kada ga knjižnica zaprimi, treba što prije registrirati i obraditi. Softver za portal ustanova (Institutional Portal Software), Sustavi za upravljanje digitalnim sadržajem (Digital Asset Management Systems) i Sustavi za upravljanje pravima (Rights Management Systems) mogu pomoći knjižnici u upravljanju tim zbirkama.

Važno je da oprema koju knjižnica osigurava za pristup internetu omogućuje korištenje multimedijских dokumenata dostupnih online, u smislu softvera, grafike i zvučne kartice te slušalica.

Izvori

Sljedeći je popis tek početni izbor iz vrlo širokog područja:

Digitalne knjižnice: izvori i projekti (Digital Libraries: Resources and Projects) (IFLA): <http://www.ifla.org/II/diglib.htm>

Savez digitalnih knjižnica (The Digital Library Federation) (DLF): <http://www.clir.org/diglib/dlfhomepage.htm>

Direktorij digitaliziranih zbirki (Directory of Digitized Collections): <http://www.unesco.org/webworld/digicol/>

Inicijativa otvorenih arhiva (Open Archives Initiatives): <http://www.openarchives.org>

⁶ <http://www.ifla.org/VII/s19/pubs/digit-guide.pdf>

11. Usluge za korisnike

Za audiovizualnu i multimedijску građu, korisnicima treba pružiti istu razinu usluga kao i za tiskanu građu. Knjižnično osoblje mora razumjeti komplementarnost tih zbirki kako bi korisnicima moglo dati pouzdanu i potpunu informaciju.

U većini slučajeva – posebno u malim knjižnicama – knjižnica nema zaseban odjel, nego je manji dio knjižnice namijenjen audiovizualnoj i multimedijскоj građi.

Ponekad je cijeli fond knjižnice predmetno uređen bez obzira na medij. U tim je slučajevima uobičajeno da se knjige stavljaju zajedno s filmovima, video filmovima i zvučnim knjigama, a ne s glazbenom građom.

Mora se razmotriti uključivanje audiovizualne i multimedijске građe u sve knjižnične službe i usluge, kako za posudbu tako i u referentnoj zbirci. Preporučuje se da se na odjelu za posudbu osigura oprema, odnosno računala ili neka tradicionalnija audiovizualna oprema, kako bi korisnici mogli preslušati i pregledati građu prije nego je posude.

Pri uvođenju te usluge treba imati na umu da korištenje audiovizualne građe u knjižnicama može stvarati buku.

Kako bi se osiguralo maksimalno korištenje izvora i dobra opremljenost zbirki na različitim formatima, knjižnice se trebaju ujednačiti s obzirom na najčešće korištene sustave, posebno kada se radi o sustavima za posudbu. Ako važne informacije postoje samo na formatima koji se uobičajeno ne nabavljaju, treba ih kupiti (zajedno s odgovarajućom opremom) i uvrstiti u referentnu zbirku, ili omogućiti njihovu dostupnost kroz suradnju s drugim ustanovama/knjižnicama kad god je moguće.

Općenito, knjižnica mora imati opremu za svaki format audiovizualne građe koju posjeduje. U slučaju da takvu opremu ne može nabaviti ili održavati, treba razmotriti tehnike migracije, konverzije ili emuliranja, barem za dokumente koji imaju posebnu vrijednost.

Treba voditi računa i o ugradnji odgovarajućeg sustava zaštite hardvera i softvera. Stoga se preporučuje izdvajanje novca ne samo za nabavu opreme, nego i za troškove osiguranja i održavanja.

Treba omogućiti dostupnost odgovarajućeg alata za pronalaženje i priručnika za audiovizualnu i multimedijскую građu. Kako bi omogućila njihovo korištenje, knjižnica treba imati vodič za te zbirke i korištenje opreme. Korisno je organizirati i edukaciju korisnika.

Međuknjižnična posudba treba obuhvaćati sve zbirke, bez obzira na format građe. Centralizirana knjižnična služba na svim razinama (lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj) treba uključivati i međuknjižničnu posudbu audiovizualne i multimedijске građe.

Kod međuknjižnične posudbe audiovizualne i multimedijске građe moguće je u pojedinim zemljama uspostaviti formalnu strukturu međusobne posudbe, bilo

na regionalnoj ili nacionalnoj osnovi. Ako ne postoje ustanovljeni postupci posudbe, može se podupirati neformalna suradnja.

Budući da se audiovizualna i multimedijaska građa lakše ošteti nego tiskana građa, valja istaknuti da jedinstveni ili originalan primjerak ne bi trebalo posuđivati. Za međuknjižničnu posudbu treba načiniti kopiju (u skladu s odredbama autorskog prava).

12. Suradnja

Sporazumi o suradnji s drugim ustanovama mogu biti korisni pri razmjeni informacija i treba ih uzeti u obzir kod nabave, katalogiziranja, klasifikacije, predmetnog označivanja, edukacije, digitalizacije, arhiviranja i zaštite.

Kratice:

IFLA = International Federation of Library Associations and Institutions
= Međunarodni savez knjižničarskih društava i ustanova

CCAAA = Coordinating Council of Audiovisual Archive Associations = Vijeće za koordinaciju društava audiovizualnih arhiva

IASA = International Association of Sound and Audiovisual Archives
= Međunarodno društvo zvučnih i audiovizualnih arhiva

ICA = International Council on Archives = Međunarodno vijeće arhiva

FIAF = International Federation of Film Archives = Međunarodni savez filmskih arhiva

FIAT = International Federation of Television Archives = Međunarodni savez televizijskih arhiva

NGO = Non Governmental Organizations = Nevladine udruge

Mrežne stranice ustanova:

Association of Moving Image Archives
<http://www.amianet.org/>

Coordinating Council of Audiovisual Archive Associations
<http://www.ccaaa.org/>

International Council on Archives
<http://www.ica.org/>

International Federation of Library Associations and Institutions
<http://www.ifla.org/>

International Association of Sound and Audiovisual Archives
<http://www.iasa-web.org/indeks.htm>

The International Federation of Film Archives
<http://www.fiafnet.org/>

International Federation of Television Archives

<http://www.fiatifta.org/>

UNESCO AV (Audiovisual Archives)

<http://www.unesco.org/webworld/audiovis/avarch.htm>

13. Izvori

Pri sastavljanju ovih Smjernica korištene su mrežne stranice i smjernice nekoliko drugih sekcija i ustanova:

Copyright and other intellectual property rights (IASA)

<http://www.iasa-web.org/iasa0016.htm>

Curriculum development for the training of personnel in moving image and recorded sound archives

<http://www.unesco.org/webworld/ramp/html/r9009e/r9009e00.htm>

Guidelines for public libraries (IFLA) draft 4th rev. ed. 2000

<http://www.ifla.org/VII/s8/proj/gpl.htm>

Guidelines for Media Resources in Academic Libraries (ACRL)

<http://www.ala.org/acrl/guides/medresg.html>

The philosophy of audiovisual archiving

http://www.unesco.org/webworld/highlights/av_archives_120799.html

Resources List for Libraries/Media Centers (National Clearinghouse for Educational Facilities), Washington, D.C.

<http://www.edfacilities.org/rl/libraries.cfm>

IASA TC-03 – The Safeguarding of the Audio Heritage

<http://www.iasa-web.org/iasa0013.htm>

UNESCO, IFLA/PAC. Safeguarding our documentary heritage

<http://webworld.unesco.org/safeguarding/>

14. Indikativan popis audiovizualnih nosača

Zvuk, slika i multimedija mogu postojati u analognom ili digitalnom obliku na različitim nosačima. Ovaj popis nije opsežan i s razvojem tehnologije svakako će se proširivati, no uključuje sljedeće:

Mehanički nosači:

- valjak predviđen za snimanje od strane krajnjih korisnika (1886. - 1950-te): analogni format za zvuk
- valjak čiji je sadržaj određen već pri izradi nosača (1902. - 1929.): analogni format za zvuk

- ploča s krupnim brazdama (1887. - 1960.): analogni format za zvuk
- ploče s krupnim i mikrobrazdama na koje se može snimati ili “trenutačna ploča” (1930. - ...): analogni format za zvuk
- ploča s mikrobrazdama ili “vinil” (1948. - ...): analogni format za zvuk

Magnetne vrpce:

- audiovrpca od celuloznog acetata na otvorenom kolutu (1935. - 1960.): analogni format za zvuk (Fe_2O_3 magnetni sloj)
- audiovrpca od polivinil klorida (PVC) na otvorenom kolutu (1944. - 1960.): analogni format za zvuk (Fe_2O_3 magnetni sloj)
- audiovrpca od poliestera na otvorenom kolutu, IEC I kasete, videovrpca od 2 inča na otvorenom kolutu (1959. - ...): analogni format za zvuk i sliku (Fe_2O_3 magnetni sloj)
- IEC II kasete, DCC, videovrpca od 1 inča na otvorenom kolutu, VCR, VHS, U-matic, Betamax, V2000, Betacam, D1 (1969. - ...): analogni / digitalni format za zvuk i video (CrO_2 magnetni sloj)
- IEC IV kasete, R-DAT, Video8/HI8, Betacam SP, MII, svi digitalni video formati osim D (1979. - ...): analogni/digitalni format za zvuk i video 1 (magnetni sloj od čestica željeza)

Magnetni disk:

- Timex magnetni disk za snimanje (1954.)
- Računalna disketa: 3 inča, 5.25 inča, 8 inča (zastarjeli), 3.5 inča (u uporabi): digitalni format za podatke (magnetni sloj željeznog oksida)
- Tvrdi disk: uobičajeno sastavni dio računalnog hardvera, ponekad organiziran u nizove (RAID)

Fotokemijski nosači:

Filmski formati:

- 35 mm (1894. - ...; standardni format od 1909.)
- nestandardni formati
 - 28 mm (1912. - ...)
 - 16 mm (1923. - ...)
 - 9.5 mm (1922. - ...)
 - Super 8 (1965. - ...)

Na podlozi od celuloznog nitrata: od 1895. do oko 1952.

Na podlozi od celuloznog acetata ili “sigurnosni film”:⁷ 1920-e⁷

Na poliesterskoj podlozi: 1970-e - ...

⁷ Film na podlozi od celuloznog acetata bio je “sigurnosni” u odnosu na film na podlozi od celuloznog nitrata. Danas se kao najtrajniji preporučuje film na poliesterskoj podlozi. (Nap. prev.)

Optički nosači:

- **LV Laser Vision** (1982. - ...): analogni format za video/nepokretne slike
- **CD replicated** – CD čiji je sadržaj određen već pri izradi nosača (1981.- ...): digitalni (osim CD-V: video analogni) format za sve medije
- **CD recordable** – CD predviđen za jednokratno snimanje od strane krajnjeg korisnika (1992. - ...): digitalni format za sve medije
- **MD MiniDisc replicated** – minidisk čiji je sadržaj određen već pri izradi nosača (1992. - ...): digitalni format za zvuk
- **MD MiniDisc recordable** – minidisk predviđen za jednokratno snimanje od strane krajnjeg korisnika (1992. - ...): digitalni format za zvuk
- **CD rewritable** – CD predviđen za višekratno snimanje od strane krajnjeg korisnika (1996. - ...): digitalni format za sve medije
- **DVD replicated** – DVD čiji je sadržaj određen već pri izradi nosača (1997. - ...): digitalni format za sve medije
- **DVD recordable** – DVD predviđen za jednokratno snimanje od strane krajnjeg korisnika (1997. - ...): digitalni format za sve medije
- **DVD rewritable** – DVD predviđen za višekratno snimanje od strane krajnjeg korisnika (1998. - ...): digitalni format za sve medije

Nakladnik

Hrvatsko knjižničarsko društvo
c/o Nacionalna i sveučilišna knjižnica
Hrvatske bratske zajednice 4, Zagreb
e-mail: izdanja@hkdrustvo.hr
www.hkdrustvo.hr/hr/izdanja

Za nakladnika

Alemka Belan-Simić

Tehnička urednica

Amelija Tupek

Oblikovanje sloga

Amelija Tupek

Korektura

Irena Kranjec

Tisak

Gipa, Zagreb

Naklada

500 primjeraka

POVREMENA IZDANJA HRVATSKOGA KNJIŽNIČARSKOG DRUŠTVA

Novi niz
Knjiga 12

ISSN 1334-7667

Urednički odbor
Rajka Gjurković Govorčin
Aleksandra Horvat
Marjana Janeš-Žulj
Mirna Willer
Daniela Živković